

Епохата на Лозарите, петроградското Македонско научно-литературно другарство Мисирков и Чуповски

(Поопширно *акад. Блаже Ристовски* „Историски основи на Македонската академија на науките и уметностите“, посебна публикација издадена по повод 50-годишниот јубилеј на МАНУ)

Сè пообемната дејност на дејците на македонската преродба на литературно поле на народен македонски говор (*Крчовски, Пејчиновиќ, Констјантин-Циној, К. Пејкович*), учебници на македонско наречје (*А. Зографски, П. Зографски, Д. Македонски, Х. Узунов, К. Шайкарев, В. Мачуковски, Ѓ. Пулевски*), печатарите (*Т. Синаијски, К. Држилович, Даскал Камче, В. Икономов*), збирки и изданија на усното народно творештво (*Миладиновци, С. Верковиќ, М. Цейенков, Н. Тахов, А. Појсиов, В. Икономов* и други), појава на уметничка македонска поетска реч и преводи (*К. Миладинов, Р. Жинзифов, Г. Прличев*), пообемни македонски литературни творби напишани во духот на народната поезија – претставени како епски народни умотворби (*Е. Сиротанов* „Оплакувањето на Мара“, *Т. Кишанчев* „Марко Крале си ја губи силата“, „Речењето на дедо Марко Цепенков“ и други), безбројни дела на зографи и иконописци, музичари, публицисти и творци од други подрачја создаде пред истекот на XIX век специфична и богата граѓа за научни анализи на нивната појава и развој како посебен културен и национален седимент и основа за научни обопштувања во однос на процесот на конституирање на македонскиот народ како културна нација.

Неслучајно почувствувањето на потребата таа граѓа да се подреди на научна обработка од историски, лингвистички, културолошки и национално-идентитетски аспект во крајот на XIX век ја раѓа епохата на *Лозарството*, кога младата македонска интели-

генција јавно ја манифестира националната свест преку организирање свои друштва и ја користи печатената реч во борбата за афирмација на македонскиот јазик во образованието, во литературата, во науката и во публицистиката. За македонската културна историја е значаен податокот дека зародиш на таквата активност се наоѓа уште кај *Ѓ. Пулевски* во неговиот втор белградски тријазичен речник (1875), во кој го изложува стојалиштето дека Македонците се посебен словенски народ што живее во својата татковина Македонија, дека македонскиот е посебен јужнословенски јазик што ги води корените од *св. Кирил и Методиј*. Неговата литературна форма и граматичка основа тој ја дава во поемата „Самовила Македонска“ (1878), дводелната „Македонска песнарка“ (1879), објавени во Софија, „Слогница речовска“ (1880) и монументалниот истражувачки ракопис „Славјанско-македонска општа историја“ (1892), а заради остварување на таа идеја во Софија ја организира и ја раководи првата „Славјанскомакедонска книжевна дружина“ (1888), чијашто основна цел е „да ја прероди народната македонска литература“. Дружината дејствувала кратко време и наскоро била растурена од бугарската влада.

Културно-просветната и литерарна дејност е потсилена со барањата за обновување на автокефалната Охридска архиепископија, кои добиваат карактер на масовно движење со политички импликации. Така, во ракописот на брошурата (на македонски јазик) „Кој је крив“ (1889), охриданинот *Т. Појов* ги повикува Македонците, „као синој од една иста таткојна“, „да се споразумејеме со Патријаршијата... да бараме Охридската архиепископија... да има узаконено право таа да си избира кандидати за митрополити измеѓу својте сограѓани и еднород-

МИТРОПОЛИТ ТЕОДОСИЈ ГОЛОГАНОВ

ници, а Патријархот само да ја ракоположује и да је нивни врховен началник без да има власт да ја променује или сосема да ја отврлја без саканје на народот“. Врз таа линија е истовремено обновено движењето на протестантите и особено на унијатите низ Третото унијатско движење во Македонија, предводено од скопскиот егзархиски митрополит *Т. Голоџанов*, коешто зема толкав замав, совпаѓајќи се со *Лозарсџовиџо* и опфаќајќи ја цела Македонија, што резултира до демонстративно отцепување не само на Скопската епархија од Бугарската егзархија, туку и од Патријаршијата (со помош од турските власти, Егзархијата успева да го одведе *Голоџанов* во Цариград и да го испрати на заточение). Загриженоста од таквото национално раздвигување е јасно претставена во едно известување од 20 август 1892 година на битолскиот српски конзул *Боди* до министерот *Ѓорѓевиќ* во кое дословно се истакнува дека „во последно време во градот Костур се појави некакво интелектуалистичко движење кај месните учители, со кое се инсистира да се отфрлат грчката и бугарската пропаганда, а во училиштата да се воведат македонскиот дијалект како наставен јазик“.

Врз појавата на *Лозариџе* како протагонисти на новата, повисока фаза на синтетизирање на достигнатиот напредок во формирањето на посебната македонска национална свест, достигната до рамништето на научно проникнување во јазичните, литературните и културните механизми на нејзиното формирање, посебно влијание има и зголемениот интерес на странската, пред сè славистичка наука за етницитетот, историјата, јазикот, фолклорот и културата на Македонците, кои и самите ја манифестираат свеста за својот индивидуалитет. Бројни угледни слависти и публицисти (*П. Драџанов*, *К. Хрон*, *В. Качановски*, *А. Рибџих*, *Ј. Бодуен де Куртјене*, *А. Пиџин*, *В. Ламански*, *В. Јаџик*, *Л. Мазинџ*, *Р. А. Рајс*, *А. Меје*, *А. Мазон* и други) со своите согледби ја воведуваат во средиштето на аргументирана расправа во европската научна јавност темата за македонскиот јазик, фолклор, историја и култура и посебоста на македонскиот етникум.

Основањето на *Младата македонска книжевна дружина* (ММКД) во Софија во 1891 година од македонски студенти-бегалци од Солун и Белград е природен резултат на таквиот интелектуален вриеж и на потребата од негово канализирање низ научно заснована и аргументирана анализа и синтеза. Нејзини основачи се студентите од Белград *Д. Груев*, *П. Појарсов*, *Г. Баласчев*, *Д. Мирчев*, *Н. Наумов*, *Х. Пој-Коцев*, *К. Шахов*, *К. Караџулев*, *Х. Маџов*, *Е. Сџросџранов*, *Н. Дејков*, *И. Хаџиниколов* и други, а нејзини блиски соработници се и тогашните софиски ученици *К. Мисирков* и *Д. Чуйовски*. За основањето на Дружината *К. Мисирков*, во својата книга („За македонските работи“, 1903) пишува: „Мисл'ата за национално објединеи'е на македонците, и ако под маска бугарцка, се зафати во 1890 г. ... Во крајо на 1889 год. се префрлиа во Бугарија 30-40 души ученици и студенти македонци од Белград во Софија. Тије ученици сет душата на сите собитија во Македонија от тога до сега. Они беа запознајани со Србија и Бугарија, со нивните култури и цели во Македонија. Они и сознаа опасноста за дележ на Македонија меѓу тије две држаи, ако да бидат македонците сами да не се вооражат, за да си извојуваат сами, со свои собствени сили и средства слободија и со тоа да предупредат дележот на Македонија. ... По нивна иницијатива првен се образува во зафатоко на деветдесетите години едно национално сепаратистично движеи'е со цел'а да се оддел'ат интересите на македонците од бугарските со возведуаи'е на једно од македонските наречија на степен на литературен јазик за сите македонци“.

Во почетокот на 1892 година Дружината го објавува првиот број на својот орган „Лоза“, под што се идентификува и целото покренато од неа движење и неговите протагонисти. Според нејзиниот Устав, објавен во првиот број на „Лоза“, ММКД има цел: „а) да издава едно списание, чие име, програма и правец ќе се определат со одлука на Дружината; б) да постави основа на едно читалиште во престолнината и кога средствата ќе дозволат да го уреди; и в) кога Дружината ќе располага со

достатно средства, да прави и други благодетјанија во согласност со нејзината цел, како, на пример, да поддржува ученици и сл.“ Јазикот на првите четири броја на „Лоза“ содржи многу македонизми во лексиката, фонетиката, па и во морфологијата, а фонетскиот правопис со редуцираната азбука и користењето посебни графеми за карактеристичните македонски меки консонанти уште повеќе и формално го изделува употребуваниот македонски од бугарскиот литературен стандард.

Не само според прокламираните цели, туку и со јасно демонстрираниот начин на нивното развивање нивните ставови не остануваат во тогашната бугарска официјална и научна средина непрепознати и се јасно квалификувани како „македонски национален сепаратизам“. Тоа гледиште јасно е соопштено во реакцијата на првиот број на „Лоза“ на 18 февруари 1892 година од владиниот весник „Свобода“, во која се истакнува: „Луѓето овде имаат други цели – да создадат нов литературен македонски јазик... Следствено, прашањето се сведува кон стремјот да се воведат литературен сепаратизам, којшто природно го влече по себе и политичкиот. ...Ами за овие пријатели од Младата македонска книжовна дружина, за нив што да мислиме?... во бугарската престолнина, во срцето на Бугарија, излегуваат луѓе што се силат да ги расипат плодовите на толкугодишните усилби, да докажат дека Македонските Бугари се одделна нација, со посебен јазик, со посебни историски задачи!“ Во истиот весник *Д. Левов* пишува (13 април 1892): „Младата дружина“ под превезот на книжевноста не ја има целта за реализација и пропаганда на некаков фантастичен фонетски правопис, туку тенденции и цели, колку куриозни и жални, толку вознемирувачки, срамни и опасни. Целта... се гледа од предговорот на „Лоза“... Како што гледате, „Македонската дружина“ смета дека нивната татковина е Македонија; дека последнава е населена со посебно словенско племе наречено „Македонци“; дека таму се собрале „сезможни надворешни елементи“, т. е. Бугари, Грци, Срби и др. одушевени од своите планови и интереси; дека

Содержание:

Неколку думи по вѣпроса за народноста.

Едно чудно зрелище ни представя вѣкот, в който живеем ние. Справедливо се твърди, че нашият XIX в. е век на прогресот; но тоа прогрес изгледа да е колку положителен, толку отрицателен. И наистина, додето цивилизацијата, која тоа е да прониква измежду сѣчките слоеве на општеството и се стреми да подигне човешкото достоинство и да поолекши општествениот живот, днес по целиот образован свет се забележи некаково болестно состојание. Изгледа, како че ли таа цивилизацијата, не попада на целта си, или же, губелно дејствува на животот, — вглед, който така пламенито се искажа тѣку преден един век от Русѣ, и който е твърде естествен и за нашиот век.

Додека от една страна цивилизацијата — науката, искуствата индустријата и трговијата, стреми се да зајакни заједничките врѣски измежду сѣчките членове на една држава како и между отделните држави, в това време, от друга страна, антагонизмот, увразата и враждата между разните држави растат се повече и повече. Вечните држави, от наислабната до наислабата, трошат и хабаат нај-големите си сили на вѣоржене, кѣде просто с цел да запазат независимоста си, кѣде — за това, да грабнат нешто от слабот си сосед; истата борба ја виждаме и в вѣтрешниот живот на сека држава, дѣто разните општествени съсловия се гледат накоренички и чекат сгоден момент да се фърлат јаростно един вѣрху други и да си търсат сметки за вековни обиди. Да, науката многу нешто е сторила, искуството многу лесноти принесе за човешкиа живот, но сичко то, малку, или подобро, хич не е спомогнало да се омекчи враждата, увразата, таа страшна хидра, който тѣ

ната. Само един силен отпор от наша страна може да ни запази от хицните посегателства. Но при днешниот си положение ние не можем изврши подобно дело; за това нужни ни са сили, а нашите са разнебитени, раздробени. Треба, значи да ги съединим, да ги съберем в една обща, мошна сила, — сила народна, ако искаме да запазим бѣдѣцето на татковината си.

Това треба да бѣде стремлението на секи шо годе чувствителен македонец, кѣдето и да се намира тој. Младата Македонска Книж. Дружина имено тази цел има пред вид. Видно е че тази претенция е многу голема. И наистина тѣа многу надминава силите с които располага за сега дружината. Но в сѣщото време Дружината верна, че тѣа не ще бѣде за дълго време изолирана от родолюбците.

За постигане сѣ на таа цел Дружината издава својата „Лоза“.

Остава на оние, шо се интересуват, да се притекат с моралната си и материална поддршка, с което, между друго, ще настрчат и едно книжовно предпришание.

целта им е да ни дадат еден силен отпор и да се зачуваат од нашите грабежнички посегнувања и дека на крајот „Лоза“ ќе ѝ служи на истата цел!!... За таа цел ...лека-полека ќе ја подготвуваат бугарската јавност за одделување на Македонија од Бугарија и лека-полека ќе воведуваат зборови од охридското поднаречје што ќе биде литературен јазик на идната Велика Македонија, на чело на која ќе дојде некој од редакторите на „Лоза“ во својство на Филипа или Александра!“

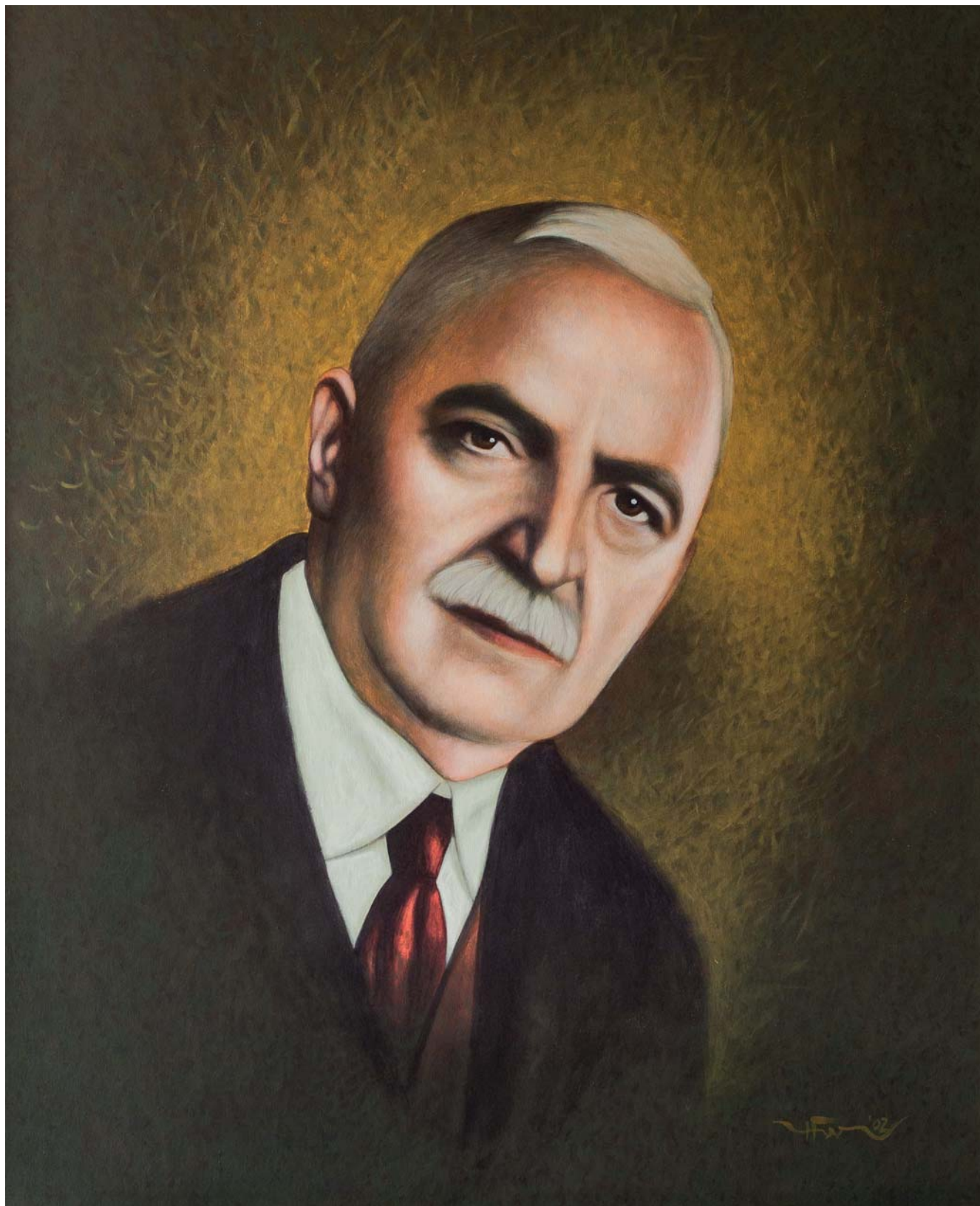
Со своите национални, но и политички погледи и ставови, оценети од властите и од Егзархијата како природно продолжение на движењето предводено од скопскиот митрополит *Голоџанов*, списанието „Лоза“, од коешто излегуваат само шест броеви до 1894 година (еден е двоброј), ќе предизвика жестока јавна реакција. Дружината е обвинета за македонски национален сепаратизам, драстично е растурена, а одделни нејзини членови се изведени пред суд (*Караџулев* е осуден на смртна казна). Соочени со стравотен отпор за активности по еволутивен пат да биде изведена идејата за национално ослободување низ просветување, повеќемина членови на ММКД (*Д. Груев, П. Појарсов, Х. Маџов* и други), по враќањето во Македонија, започнуваат со тајно организирање на македонското револуционерно движење (Солун, 1893 година) и подготовки за народно востание.

Активноста на ММЛД не останува без пошироко влијание во Македонија и на поширокиот простор каде што живеат Македонци, така што негова непосредна рефлексija е основањето на *Македонскиот ученичко друштво* „Вардар“ во Белград во 1893 година. Основач на Друштвото е *К. Мисирков*, тогаш ученик на Белградската учителска школа, со кого соработува активно неговиот соученик *Д. Чујовски*. Потребата од неговото основање *Мисирков* ја образложува со определбата на поголемиот број Македонци кои се на школување или живеат и работат во Србија „да работат во полза на Македонија без да влегуат во отворен конфликт со србите“. Со Правилата на

Друштвото е определено дека тоа ги има следниве научно-литературни и национални цели: „а) работи врз испитувањето и запознавањето на својата татковина во зомјописен, народностен и историски поглед; б) членовите на дружината заемно да се помагаат како во воспитен и морален така и во материјален поглед; 3) да работи за сестрана подготовка на своите членови за да му послужат што подобро на својот народ во државата на Неговото Величество Султанот“. Заради остварување на таквата цел, Дружината печати книжевни трудови. Малку се познати конкретните активности во текот на нејзиното двегодишно постоење, но тие претставуваат очигледно солидна основа врз која своите погледи ги формираат највидните претставници на македонската национална преродба од тој период, основачите на *Македонскиот клуб* во Белград (1902) и на *Македонското научно-литературно друштво* во Петроград (1902) – *К. Мисирков, Д. Чујовски, Д. Мишајков, С. Дедов, Г. Хаџиџашиковиќ* и други.

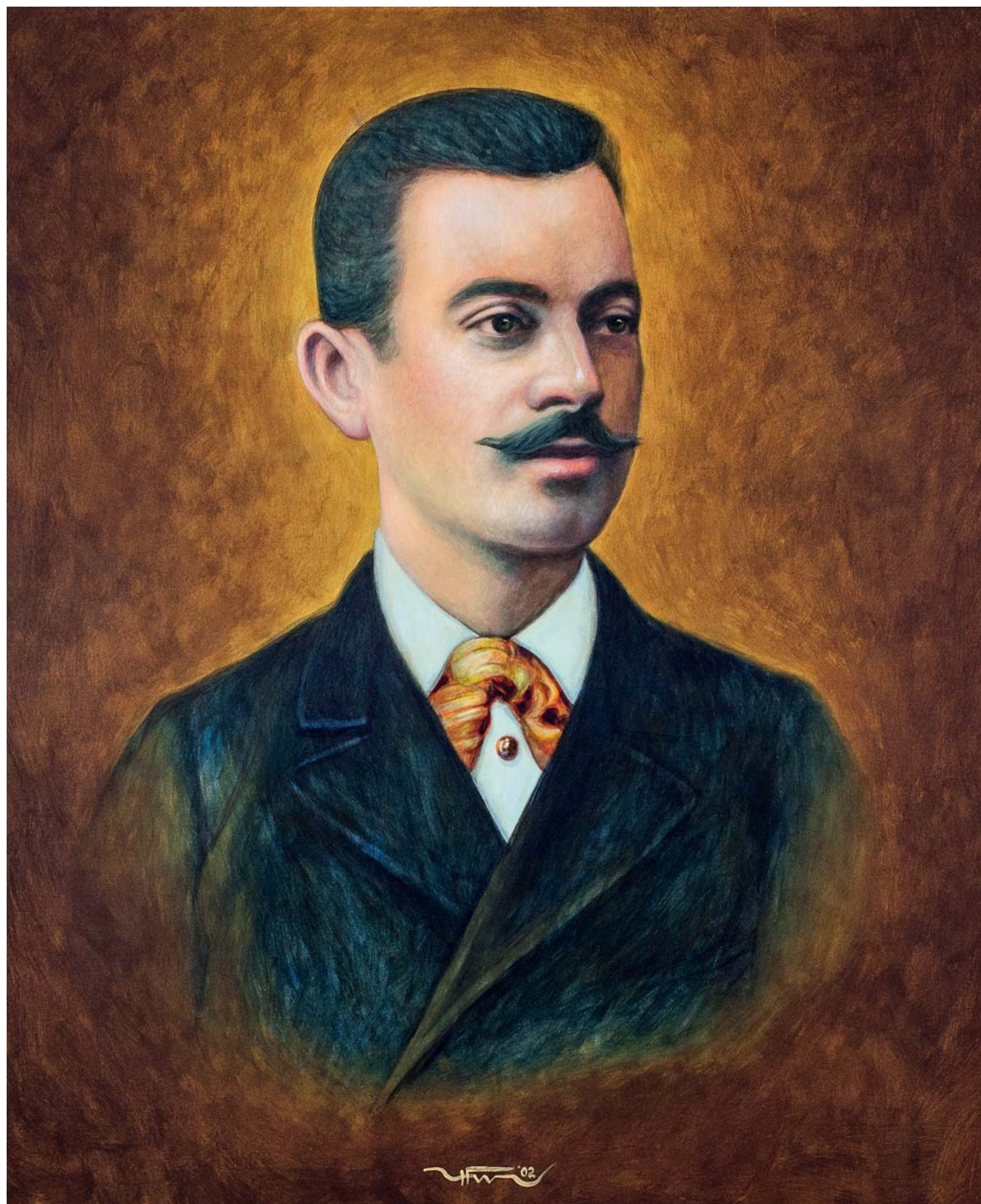
Членови-основачи на *Македонскиот клуб* се *С. Дедов* и *Д. Мишајков*, кои заедно го издаваат неговиот орган неделникот „Балкански гласник“. Во состав на Клубот влегуваат македонски интелектуалци, студенти, печалбари, занаетчии и трговци. Преку „Балкански гласник“, печатен на српски јазик (со уводници и на француски јазик), јавноста е првпат запознаена со основната концепција на македонското национално движење, со изложување на јасна национална програма и научно поддржани гледишта за посебноста на македонската народност, за сопствен литературен јазик, автокефална македонска црква и за создавање на автономна или федерална држава во балкански релации. Така, уште во уводникот на неговиот прв број се истакнува дека „историјата не памети за друг таков пример, кога еден и ист народ по традицијата, јазикот и верата се разделува на разни спротивни правци, еден од друг потуѓи, а кога ќе се додаде кон ова личната и имотната несигурност, гнилата турска управа, која, од своја страна, ги помага делбата и порокот

ДИЈАМАНДИЈА ТРПКОВ МИШАЈКОВ

СТЕФАН ЯКИМОВ ДЕДОВ

на народот, можете да си замислите каква мрачна слика претставува онаа Македонија, чишто разни претенденти ја гледаат во неа својата моќ и величина“. Една од главните теми на кои се фокусирани текстовите на „Балкански гласник“ е прашањето – на која гранка од словенскиот народ припаѓаат Македонските Словени? Дали се Срби или Бугари или, пак, претставуваат некоја посебна група меѓу словенските народи? На ова прашање весникот (на 28 јули 1902 година) одговара: „Секој што имал можност да ја посети оваа несреќна братска земја, веруваме, има увидено дека основната маса од народот е словенска, која по обичаите, традициите и минатото претставува една етнографска целина, но која, за жал, денеска е распарчена на неколку делови...“ Решавањето, пак, на македонското прашање се гледа во неопходноста „Македонија да добие автономија, со словенскиот местен јазик – дијалект, да биде неутрална, вазална на Турција и слободна трговски како за Србија, така и за Бугарија“, но таа автономија да биде само првата стапка кон полниот самостоен национално-политички живот на Македонија за да може брзо и ефикасно да се неутрализираат туѓите пропаганди и да се постигне единство на мислите и идеите во народот, а потоа да се образува балканска заедница на народите. Овие ставови и веста дека *Македонскиот клуб* ќе достави Меморандум до големите сили, потписнички на Берлинскиот договор, во кој ќе се бара подобра состојба во Македонија, се оценети од српските власти како спротивни на интересите на српската пропаганда, поради што во летото 1902 година, по осум печатени броја, таа го забранува излегувањето на „Балкански гласник“, а редакторите *Дедов* и *Мишајков* ги прогонува од Србија.

По доаѓањето во Русија на прогонетите *Д. Мишајков* и *С. Дедов* и нивните средби со *К. Мисирков*, *Д. Чуйоски* и други македонски студенти во есента 1902 година е поведена иницијатива за формирање

на *Македонско научно-литературно друшарство* (МНЛД) во Санкт Петербург. МНЛД е формирано со потписи на 19 членови-основачи на 28 октомври 1902 година, врз платформа афирмирана од Македонскиот клуб во Белград, а *Д. Мишајков* станува негов привремен претседател. Најпрвин МНЛД го има како патрон *св. Климент Охридски*, за потоа со својот Устав да се стави под патронат на *св. Кирил и Методиј*.

Основањето на МНЛД е еден од најкрупните настани во македонската културна и национална историја воопшто. Од една страна, тоа е историски чин на синтеза на веќе созреаниот процес на национално будење и миг на национална „рамноспетка“ со себеси во кој се расветлува и целиот изминат пат на себеспознавање на македонскиот народ. „Има моменти и во животот на народот кога неговите свесни сили со особен интензитет, со особена патетика и страст, се зафаќаат да проникнат во сушноста на тоа што го претставувал дотогашниот историски процес за тој народ и што треба да го обележи неговиот иден развој. Тоа се моменти на пресметување со минатото и на барање нови патишта во иднината“ (*акад. Б. Конески*). Од друга страна, аналогно на закономерноста зреењето на националната свест, култура, научно и друго творештво да се институционализира низ соодветна форма на научна синтеза и низ фундаирање на патиштата на идниот национален развој, што кај другите балкански народи со формирањето идентични научни друштва ги постави темелите на идните национални академии на науките и уметностите (Српската, Бугарската, Хрватската и други), со неговото формирање „Другарството стана најзначајната македонска културно-национална асоцијација или институција што под разни имиња речиси четири децении ја имаше улогата на официјален претставник на македонската научно-литературна и културно-национална мисла и акција и ја постави основата на денешната Македонска академија на науките и уметностите, озаконета од Собранието на СРМ на 23 февруари 1967 година“ (*акад. Б. Ристовски*).

Во основачкиот акт на Македонското научно-литературно другарство, адресиран до Советот на Санктпетербуршкото словенско благотворно друштво, потписниците на чело со *К. Мисирков* ја излагаат основната концепција на својата програма и сублимирано ги наведуваат и причините и целите за неговото основање: „Со секоја година бројот на нас по потекло од Македонија што се школуваме во високите школи во С. Петербург се зголемува. Истовремено, со секој ден се зголемува неопходноста за размена на мислите меѓу нас за да можеме со заеднички сили да се запознаеме со нашата татковина, со нејзината сегашност, минатото и иднината“. Прифаќањето на барањето и дозволата тоа да работи во просторите на Петербуршкото словенско друштво претставува само по себе значајно признавање на Македонците како посебен ентитет во словенскиот свет.

Набргу по основањето, на 12 ноември 1902 година, пред Советот на Словенското друштво и Руската влада е претставен текстот на *Меморандумот* на Другарството (конципиран уште во Белград), со потписи на *Д. Мишајков* и *С. Деров*. Текстот на Меморандумот, всушност, претставува прва и единствена пишана целосна Македонска национална програма, во следната година фрагментарно публикувана во неофицијалниот орган на Другарството во Софија весникот „Балкан“ (1903). Во неа се прави продлабочена историска оценка на состојбите во Македонија и во соседството и се поставува основното барање за културно-национална автономија на оваа турска провинција како привремен статус и со перспектива за федерација со соседите како наредна етапа. Во Меморандумот посебно се нагласува дека „сиве... слободни балкански држави имаат намера да ги прошират своите граници за сметка на Македонија, за постигнувањето на кое организираа специјални институти за пропаганда и преку недозволен потфат се трудат да посеат раздор сред населението, насочувајќи ја интелигенијата на спротивни страни“. И натаму: „...националните и религиозните пропаганди, заинтересираноста

на балканските држави за судбината на Македонија, заинтересираноста на некои големи држави за неа, како и блиската врска на македонското прашање со прашањето за судбината на Европска Турција, воопшто, претставуваат главна пречка за скорашно реализирање на политичката слобода на Македонците. Под национална слобода ние подразбираме отстранување на националните пропаганди од Македонија и наместо тоа воведување на едно од македонските наречја на степен на општ македонски литературен јазик... етнографско и јазично единство во Македонија постои и тоа се оспорува само од приврзаниците на глемосрпската и големобугарската идеја. А кога веќе тоа е така, и интересите на словенското население во Македонија може да бидат обезбедени во понатамошната судбина на оваа земја само преку развивање на еднаква словенска национална свест кај сите Македонски Словени, тогаш, природно, во интерес на последниве е отстранувањето на српската и бугарската пропаганда од Македонија и воспитување на Македонците во духот на нивниот роден јазик, нивното еднакво минато и еднаква иднина. И така ние дојдовме до заклучок дека во Македонија постои национално единство во таа смисла што сите македонски наречја составуваат една целост. Сега се поставува прашањето: може ли и потребно ли е едно од македонските наречја да се издигне на степен на литературен јазик за сите Македонци?... причина за издигнување на едно од македонските наречја на степен на литературен јазик е неопходноста за отстранување на претензиите на Србија и на Бугарија за Македонија, отстранување на националните пропаганди што го деморализираат македонското население, обединување на словенскиот елемент во Македонија за да се зачува неговото преовладувачко значење за судбината на Македонија“. *Меморандумот* содржи и јасни определби за потребата од постоење на автокефална Македонска православна црква и за реформи на Отоманската Империја со кои ќе се гарантира автономен државно-правен статус на Македонија по пат на: „1. Признавање на Македонските Словени од страна на Турција како одделен

I. Меморандумъ

о независимости Македонии, переданный Македонской колонией в С.-Петербургъ английскому министру иностранныхъ дѣлъ сэру Эдуарду Грею и Амбассадерамъ Великихъ Силъ при английскомъ дворѣ в Лондонѣ.

Македония, тридцать лѣтъ тому назадъ освобожденная русскими, берлинскимъ трактатомъ возвращена подъ прежнее турецкое владычество. Это событіе явилось для Европы источникомъ постоянныхъ заботъ и тревоженій, для Турціи — отсрочкой внутренняго возрожденія и упорядоченія ея отношеній съ сосѣдями, въ самой Македоніи это вызвало новые потоки крови и безпримѣрная народная страданія. Всѣ дипломатическія совѣщанія, всѣ проекты, всѣ выступления иностранныхъ монарховъ и заступничества европейскіхъ контролеровъ ничего не помогли.

Нынѣ Македонія опять освобождена. Но рѣшающіе факторы готовы совершить ту же ошибку, которая совершена была въ 1878 году. Въмѣсто того, чтобы изъ Македоніи создать самостоятельное государство, новые ея освободители рѣшили раздѣлить ее между собою (мы убѣждены и глубоко вѣруемъ, что сознательная и демократическая часть болгарскаго, греческаго и сербскаго народа не участвуетъ въ этомъ братоубійственномъ дѣлѣжѣ македонскаго народа). Между тѣмъ, Македонія обладаетъ всѣми естественными и историческими правами на самоопредѣленіе. Во всѣ вѣка она была или самостоятельной политической единицей, или входила въ составъ другого государства. Это вытекаетъ изъ ея географической цѣльности и обособленности. Границы Македоніи ясно обозначены окружающими ея горными кряжами и морскими берегами. Эта географическая цѣльность и вся система вѣромъ расположенныхъ плодородныхъ долинъ и полей обуславливаетъ также экономическую цѣльность и недѣлимость страны.

Однородно также и населеніе страны. По даннымъ разныхъ авторитетныхъ изслѣдователей, $\frac{2}{3}$ населенія Македоніи составляютъ особые славянскіе племена. Давно избѣжать въ будущемъ всякихъ треній между сосѣдними Македоніи народами, чтобы дать возможность и незначительнымъ инородческимъ группамъ, вкрапленнымъ въ славянскую массу — албанцамъ, грекамъ, румынамъ, туркамъ и евреямъ свободной и безпрепятственной національной жизни, — единственный путь — это созданіе свободной независимой Македоніи. Такимъ образомъ, всѣмъ сосѣдямъ Македоніи выгодно, чтобы эта страна осталась нераздѣльной, такъ какъ при любомъ размежеваніи часть ихъ сородичей останется подъ чужимъ верховенствомъ и погибнетъ.

Право на самоопредѣленіе македонцы приобрѣли и всей своей новѣйшей исторіей. Во имя независимости и свободы боролись они вѣками, въ особенности послѣ берлинскаго трактата, безчисленное количество разъ возставали и всегда отличались отважностью и храб-

ростью. Въ послѣднюю войну внутренняго македонскаго организаціи и 27 эмигрантскихъ братствъ сформировали многочисленныя македонскія отряды, которые оказывали большое вліяніе на ходъ войны и героизмомъ своимъ взяли въ плѣнъ 12-тысячную армію Яверъ-паши.

Въ критическую минуту для сербской арміи при Кумановѣ, когда она начала отступать, какъ молнія являются шесть тысячъ македонскихъ четниковъ и съ бомбами въ рукахъ набросились, какъ тигры, въ тылъ на турецкую армію, турки въ паническомъ страхѣ начали бѣжать, оставляя все побѣдителямъ. Объ этихъ крупныхъ македонскихъ побѣдахъ сербы и болгары умышленно умалчиваютъ и никому не позволяютъ писать. Кромѣ того, македонцы не разъ проливали свою славянскую кровь за греческую, сербскую и болгарскую свободу. Такимъ образомъ, македонцы приобрѣли право воюющей стороны. Въ настоящее время македонская армія сражается вмѣстѣ съ союзниками и насчитываетъ около 70.000 четниковъ. Теперь въ Македоніи царитъ ужасный терроръ. „Свободѣ“ союзниковъ нѣтъ границъ, никто изъ македонцевъ не имѣетъ права выѣхать изъ Македоніи за границу, протестовать или жаловаться европейскимъ державамъ. Кто нарушаетъ это постановленіе, того или убиваютъ, или сажаютъ въ тюрьму. Союзная армія окружила всю Македонію китайской стѣной. На основаніи всего этого, нижеподписавшіеся македонцы заявляютъ:

1) Македонская колонія въ С.-Петербургѣ, исполняя свой священный долгъ передъ своею родиной и сознательно исповѣдуя девизъ: „Македонія для македонцевъ“, протестуетъ и не можетъ оставаться равнодушной, когда союзныя балканскія державы (Болгарія, Сербія и Греція) — наши братья по крови и вѣрѣ собираются расчлѣнить нашу родину, стоящую на одномъ уровнѣ культуры съ ними, которая и по численности населенія (три съ половиною милліона жителей) больше Сербіи и Греціи въ отдаленности. Не можетъ смотрѣть безъ боли на эту трагичную процессію — похороны своего несчастнаго Отечества Македоніи, похороны и уничтоженіе политической и духовной жизни цѣлой націи, похороны родины Свв. Кирила и Методія. Послѣ дѣлежа братской Польши, раздѣленія Македоніи, и то нашими славянскими братьями, есть безчеловѣчный актъ въ исторіи народовъ, грубое насиліе правъ человѣка, позоръ и стыдъ для всего славянства.

Турецкое рабство замѣнено христіанскимъ рабствомъ. Но не далеко тотъ роковой шагъ, онъ уже прилѣпляется, когда македонцы открыто скажутъ всему міру: „Лучше умереть въ борьбѣ за свою свободу, чѣмъ жить снова въ позорномъ рабствѣ“.

2) Для македонскаго народа требуетъ, чтобы Македонія въ ея географическихъ, этнографическихъ, историческихъ и экономическо-культурныхъ границахъ осталась единымъ, недѣлимымъ, независимымъ балканскимъ государствомъ.

3) Чтобы въ ближайшемъ будущемъ было создано, на основаніи всеобщаго голосованія, македонское народное собраніе въ Солунѣ, для подробной разработки внутренняго устройства государства и для опредѣленія своихъ отношеній къ сосѣднимъ народамъ.

Уполномоченные македонской колоніи:

Докторъ Г. Константиновичъ.
Н. Димовъ.
Д. Чуповскій.
Александръ Везенковъ.

МЕМОРАНДУМЪ НА МАКЕДОНЦИТЕ ДО ВЛАДИТЕ И ЈАВНОТО МНЕНИЕ НА СОУЗНИТЕ БАЛКАНСКИ ДРЖАВИ

народ со одделен литературен јазик што рамноправно со турскиот станува официјален јазик во трите вилаети на Македонија: Косовскиот, Битолскиот и Солунскиот, и признавање на самостојна црква. 2. Назначување на еден генерал-губернатор и еден негов помошник за овие три погоре спомнати вилаети. Генерал-губернаторот може да биде турски поданик од мнозинската народност во овие три вилаети земено заедно, а неговиот помошник од помалку застапените народности. 3. Месно изборно народно собрание и дарување на Македонија органски статут од Неговото императорско величество Султанот. 4. Спроведувањето во живот на правата на Македонија подарени од Н. И. В. Султанот се гарантира од европските големи држави итн. итн...“

Врз определбата дека Македонија мора да биде слободна, за да се избегнат судирите на соседските интереси и да се создадат услови за идна федерација, во која таа ќе претставува вистински 'Пиемонт' за обединување на балканското словенство и православје, е развиена и комплексната *Програма на Друѓарството*, разработена уште на првите негови заседанија. Така, на Второто заседание (29 декември 1902 година), по предлог на Д. Чуповски, е третирано прашањето за географската целост и за „границите на Македонија“, со заклучоци според кои „за такви се определија следниве: на север — границите на Српското Кралство, Шар Планина; на запад — р. Дрим, Пинд Планина, Грамос; на југ — р. Бистрица, потоа Бело Море, а на исток —

II. Меморандумъ

Македонцевъ къ правительствамъ и къ общественному
мнѣнію союзныхъ Балканскихъ державъ.

Македонцы постоянно возставали и боролись въ течение вѣковъ за независимость и свободу и своею упорною борьбою содѣйствовали освобожденію Сербіи, Греціи и Болгаріи. Когда, послѣ великой освободительной войны 1878 года Македонія опять осталась въ прежней неволѣ, она еще съ большимъ самоотверженіемъ стала бороться за свою независимость. За періодъ только съ 1878 года и до нынѣшней „освободительной“ войны македонскіе повстанцы имѣли свыше тысячи стычекъ и сраженій съ турками, завоевывая себѣ свободу. Военные успѣхи, достигнутые союзниками въ нынѣшней кампаніи въ значительной степени падаютъ и на долю македонскихъ ополченскихъ и четническихъ дружинъ, сформированныхъ Внутренней Организациею и 27-ю эмигрантскими братствами. Свыше ста тысячъ македонскихъ четниковъ и ополченцевъ сражались бокъ-о-бокъ съ союзными арміями. Вся Македонія была завоевана при громадномъ участіи македонскихъ вооруженныхъ силъ. При взятіи многихъ городовъ и укрѣпленныхъ мѣстъ македонцы проявили отвагу и самоотверженіе. Въ битвахъ при Кумановѣ, Черномъ Верхѣ, Скопѣ, Велесѣ, Прилѣпѣ, Битоли, Ресенѣ, Костурѣ, Киржаліи, Мустенли, Джамая, Феро, Сересѣ, Солунѣ, Струмицѣ участвовали македонскія ополченскія дружины. Подъ Булаиромъ, Шаръ-Кьой, Родосто, Кирк-лисе, Люлебургасомъ, Чатаалдой и Адрианополемъ не мало доблестныхъ македонскихъ сыновъ положили свою жизнь за общее союзническое балканское дѣло. Непреступныя Кресненскія и многія другія горныя ущелья въ Македоніи находились еще задолго до объявленія войны союзниками въ рукахъ македонскихъ четниковъ, откуда послѣдніе непрерывно дѣлали нападенія на непріятеля и этимъ деморализовывали его армію. Такое положеніе, когда весь народъ какъ одинъ человекъ боролся совместно съ союзными войсками, создало для турецкой арміи самыя тѣснотныя условия и этимъ способствовало ея быстрой капитуляціи. Лучшимъ доказательствомъ этого служить сдача 12-ти тысячной турецкой арміи Яверъ-Паши однимъ только македонскимъ ополченцамъ. Своими дѣйствіями въ данную войну македонцы подтвердили свое природное общечеловѣческое право на свободное независимое существованіе и приобрѣли твердую историческую обоснованія для своей свободы. Но случилася нежданная историческая несправедливость.

Вмѣсто той Македоніи, которая прославлена Александромъ Македонскимъ, освящена апостоломъ Павломъ, облагорожена дѣятельностью святыхъ братьевъ Кирилла и Меодія, объединена славнымъ царемъ Самуиломъ, отстаиваема мужественнымъ Добромиромъ Стремозомъ, обезсмертена Крадемъ Марко, облила кровью миллионыъ мучениковъ за свободу, вмѣсто Македоніи единой, цѣлокупной, свободной, европейская дипломатія и съ нею вы, наши братья-союзники и освободители, разрывате насъ на куски и попрете наши священные идеалы.

За что? За то ли, что находимъ ги многовѣковымъ игомъ, мы, все-таки, сумѣли сохранить свою національность и горячее стремленіе къ независимости. За то ли, что мы повѣрили вашему призыву о совместной борьбѣ за свободу. Весь міръ намъ свидѣтель, что вы, объявляя войну, торжественно заявили въ манифестахъ и въ воззваніяхъ къ македонскому народу о своемъ безкорыстіи, о томъ,

что вы идете освобождать, а не поработать, разрывая на куски живой народный организмъ.

Вспомните, братья-болгары, сербы и греки, что вы возродились къ новой жизни лишь послѣ 14 кровопролитныхъ войнъ Россіи съ Османской Имперіей и что вы своимъ нынѣшнимъ подвигомъ вернули своей благородной освободительницѣ лишь часть историческаго долга. Вспомните и послѣдуйте примѣру Великой Руси, обезпечивъ намъ независимое существованіе.

Вспомните, что разорванія Македоніи будетъ составлять между нами вѣчное яблоко раздора. Вспомните, что въ былое историческое время государства поочередно гибли въ борьбѣ изъ-за Македоніи, и не продолжайте кроваваго спора въ нынѣшніе дни. Для продолжательнаго существованія Балканскаго союза и добрососѣдскихъ отношеній входящихъ въ его составъ государствъ, — необходимо устранить всякое взаимное соперничество изъ-за Македоніи, предоставивъ ей автономію, дабы македонцы могли, какъ самостоятельное и равноправное государство добровольно вступить въ общій союзъ. Внутренніе раздоры для славянства и съ нимъ исторически и культурно связаннаго единства болѣе опасны, чѣмъ козни его многочисленныхъ вѣншихъ враговъ.

Союзное начало да будетъ основаніемъ всего дальнѣйшаго нашего культурнаго роста. Раздѣленіе Македоніи создастъ новую для насъ зависимость и иго родного брата не можетъ замѣнить намъ свободу.

Во имя естественнаго права, во имя истини, во имя практической цѣлесообразности просимъ мы васъ, братья, принять къ свѣдѣнію слѣдующее:

1) Македонія населена однороднымъ славянскимъ племенемъ, имѣющимъ свою исторію, свой бытъ, свою будущую государственность, свои идеалы, а поэтому и право на самоопредѣленіе.

2) Македонія должна быть въ своихъ этнографическихъ, географическихъ и культурно-историческихъ границахъ, самостоятельнымъ государствомъ, съ правительствомъ, ответственнымъ передъ народнымъ собраніемъ.

3) Македонское государство должно составлять отдѣльную равноправную единицу въ балканскомъ союзѣ при общихъ таможенныхъ границахъ.

4) Въ церковномъ отношеніи необходимо возстановить въ Македоніи древнюю Охридскую автокефальную церковь, состоящую въ каноническомъ общеніи съ прочими православными церквами: греческой, русской, болгарской, сербской, румынской и сиро-аравской.

5) Для подробной разработкѣ внутреннего устройства македонскаго государства должно быть созвано въ ближайшемъ времени, подъ покровительствомъ державъ, народное представительство (национальное учредительное собраніе) въ городѣ Солунѣ избранное путемъ всеобщаго голосованія.

Братья, союзники-освободители. Мы надѣемся, что наши слова найдутъ путь къ сердцу и уму нашему и что мы, по примѣру великодушнаго Россіи, въ интересахъ нашего будущаго, будете способствовать немедленному созданію независимаго государства македонскаго и этимъ сохраните между собою миръ и согласіе. Чѣмъ скорѣе, тѣмъ лучше для всѣхъ насъ. Такое рѣшеніе вытекаетъ изъ воплощенія въ жизнь великой славяно-славянской союзной идеи на Балканахъ и этого требуютъ отъ васъ интересы культуры и справедливости всего міра.

Подписали уполномоченные:

Димитрій Чуповскій.
Георгій Георговъ.
Н. Д. Димовъ.
Докторъ Г. Константиновичъ.
Инж.-технологъ І. Георговъ.

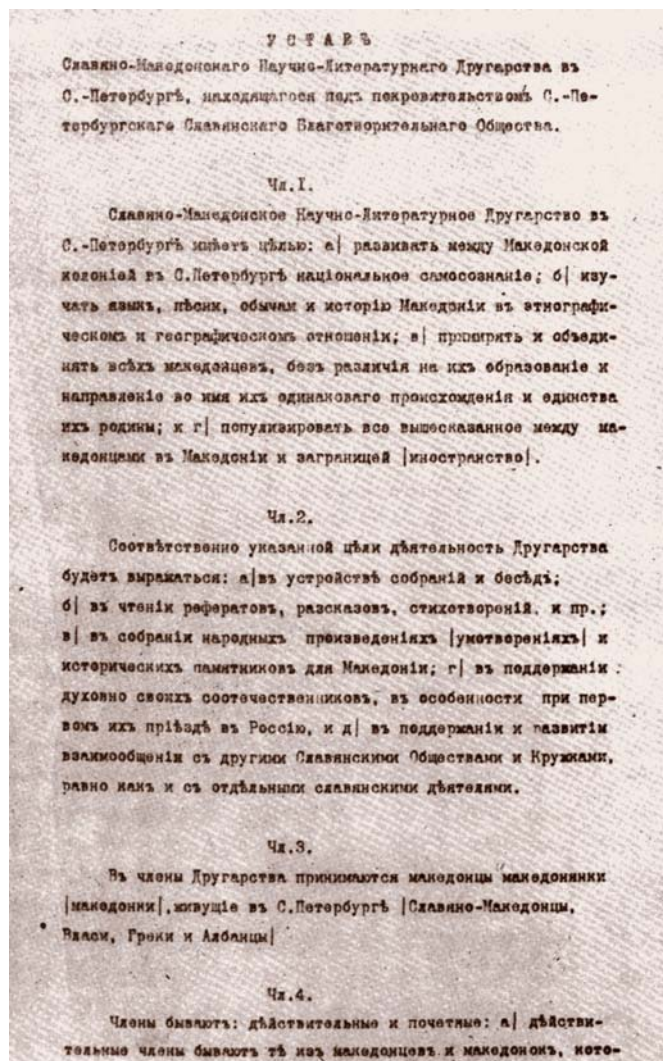
С.-Петербургъ, 7 Іюня 1913.

МЕМОРАНДУМЪ II НА МАКЕДОНЦИТЕ ДО ВЛАДИТЕ И ЈАВНОТО МНЕНИЕ НА СОЮЗНИТЕ БАЛКАНСКИ ДРЖАВИ

р. Места“. Исто така, под раководство на Чуйовски како претседател на Другарството, започнато е со прибирање на лексикографски материјал заради подготовка од него на Македонско-рускиот речник (ракописот е уништен во бомбардирањето на Ленинград во 1942 година). Започнато е веќе во почетокот на 1903 година со подготовки за отворање училишта во Македонија и учебници на македонски јазик (првите подготовки ги вршат во Битола Мишајков и Мисирков). Програмските активности на Другарството се особено интензивирани во предвечерието на Илинденското востание во 1903 година, во кое неговите членови развиваат обемна истражувачка и национално-културна дејност (П. Кулафковски заминува за Њујорк за да го отпечати

подготвениот македонски буквар), како и широка дипломатска активност пред претставниците на европската дипломатија (посебно К. Мисирков во Битола). По враќањето во Санкт Петербург во екот на Илинденското востание, К. Мисирков објавува студија за економските причини за Илинденското востание, одржува три научно фундирани општествено-политички предавања во Другарството и заедно со значајниот предговор и со други два текста заминува во Софија за да ја напечати првата книга на современиот македонски литературен јазик и правопис „За македонските работи“. Во Софија (заедно со С. Дегов) тој развива широка организациона дејност сред емиграцијата и на 23 ноември 1903 година формира Македонско научно-

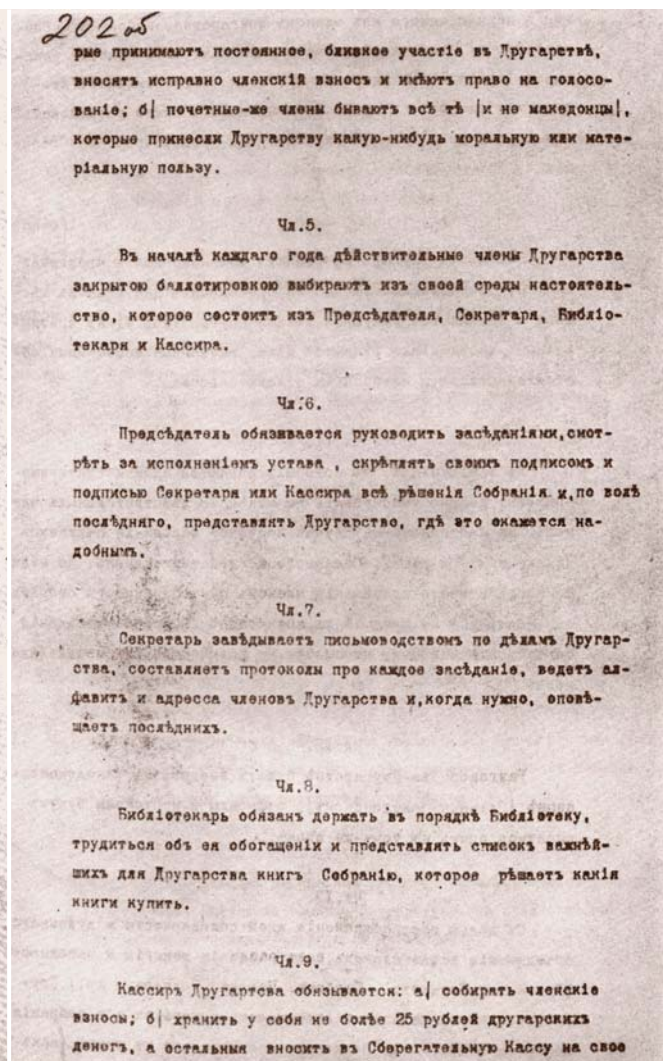

УСТАВЪ НА
МАКЕДОНСКО НАУЧНО-ЛИТЕРАТУРНО
ДРУГАРСТВО (МНЛД),
16 ДЕКЕМВРИ 1903

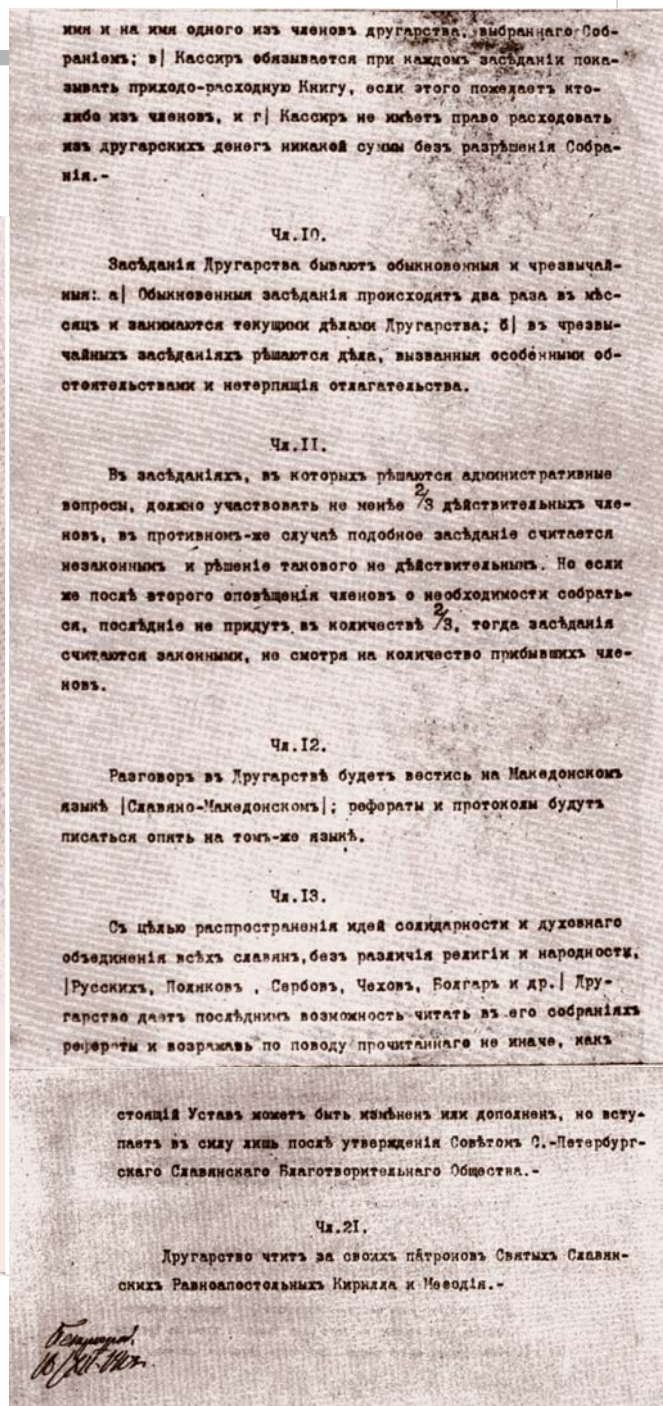
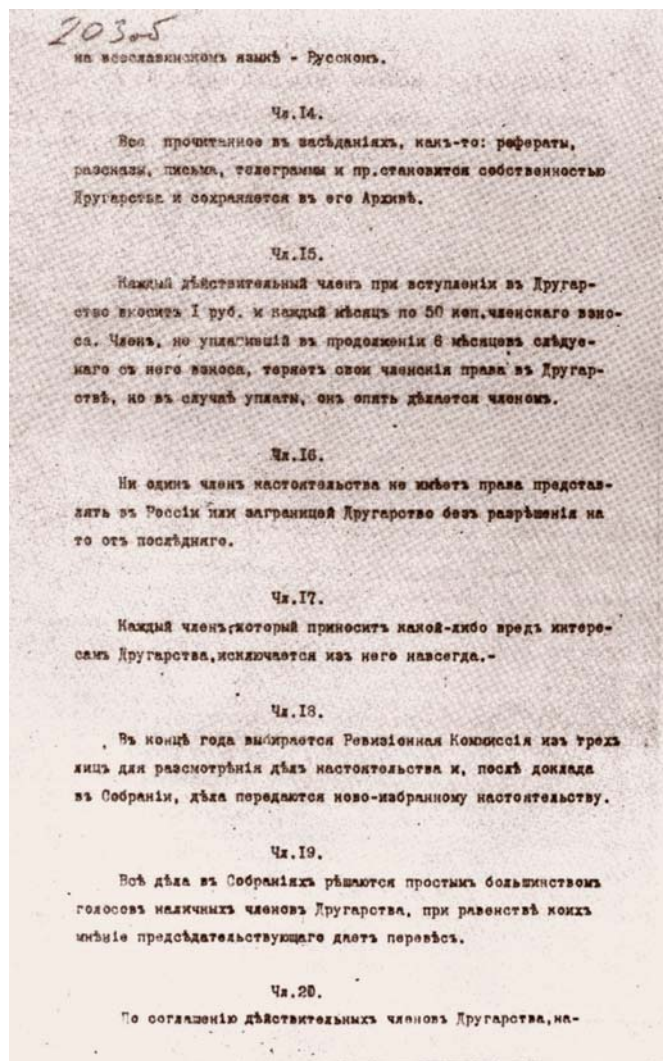
литературно другарство, како клон на петербуршкото, најавувајќи дека наскоро ќе се „печатаат книги, речници, читанки, историски учебници и граматика на македонскиот јазик“.

Непосредно по Илинденското востание, Другарството подготвува и *Устав* којшто на 16 декември 1903 година е поднесен за потврда на Советот на Санктпетербуршкото словенско благотворно друштво. Во придружното писмо се истакнува дека тој документ, заедно со Националната програма од

претходната година, ја претставува платформата на Новото движење, чиешто цели ќе претставуваат актуелни задачи не само на членовите на Другарството и на Македонската колонија во Петроград, туку и на народот во Македонија и во емиграцијата во целиот нареден период. Со Уставот се определени следниве цели на Другарството: „а) да ја развива меѓу Македонската колонија во С. Петербург националната свест; б) да ги проучува јазикот, песните, обичаите и историјата на Македонија во етнографски и географски поглед; в) да ги при-

мирува и да ги обединува сите Македонци, без разлика на нивното образование и убедување, во името на нивното исто потекло и единството на нивната татковина; и г) да го популаризира сето горекажано меѓу Македонците во Македонија и надвор од нејзините граници (во странство)“. Дефинирани се и формите и начините за реализација на овие цели: „...дејноста на Другарството ќе се изразува: а) преку организирање собранија и предавања; б) читање реферати, раскази, стихотворби и др.; в) собирање народни творби (умотворби) и

историски споменици за Македонија; г) духовна поткрепа на своите сонародници при нивното прво доаѓање во Русија; и д) помагање и развивање на заемните односи со другите словенски друштва и кружоци, како и со одделни словенски дејци“. Со Уставот (чл. 12), првпат во историјата на македонскиот народ, македонскиот јазик и официјално се воведува во службена употреба: „Разговорот во Другарството се води на македонскиот јазик (словеномакедонскиот); рефератите и протоколите ќе се пишуваат исто така на овој јазик“.

Посебна улога игра МКЛД по неуспехот на Илинденското востание, кога настапува раскол во раководството на Македонската револуционерна организација околу причините за поразот, последиците и идните правци за дејствување, заедно со широко распространет песимизам во однос на ветените Мирцешки реформи од отоманската власт за подобрување на положбата на македонското население. Во такви драматични услови на безнадежност и национален безизлез, Другарството излегува со барање да се проникне во вистинските причини за неуспехот и да се даде сметка за неостварениот народен идеал. Чувствувајќи го моментот на национално превирање, *К. Мисирков* настапува со јасен повик за отфрлање на стегите од минатото, за соочување со сопствениот политички опит и за осознавање од свесниот дел на народот за сопствената историска одговорност. Во својата книга „За македонските работи“, тој вели: „Народнијот идеал се применуат кон историјцките прилики и тоа, шчо денеска било народен идеал, утре, по неговото осашчествување, ќе остапит место на друг, за кој по напред мало се мислело“. Врз критиката на чинителите и појавите што се причини за поразот, *Мисирков* ја гледа единствената перспектива на македонското национално-ослободително движење, врз позицијата дека Македонците се посебен народ и дека македонскиот јазик треба да се оформи како нов литературен јазик. Посматрајќи ги тие барања како суштествени постулати на националната самосвест, тој всушност го апострофира значењето на патот на интензивни еволутивни процеси на национално-културен, пред политичко-револуционерниот план на кој се присутни можностите за искористување на стремежот за национална слобода за туѓи, на народот спротивни цели.

Новото движење промовирано од *Мисирков*, *Чујовски* и другите членови на Другарството е соочено со предизвиците на нови поделби на европска Турција и заграбување на територијата на Македонија од нејзините соседи. Во такви услови, „За македонските работи“ на *Мисирков* и дејноста на Другарството во целина наидуваат на решително

НАСЛОВНАТА СТРАНИЦА И ПРЕДГОВОРОТ ОД ПРВАТА КНИГА НА СОВРЕМЕН

отфрлање од соседските официјални политики и на речиси едногласна осуда на јасната пројава на „македонски сепаратизам“ во српската и бугарската научна и политичка средина. Дури, погодувањето на вистинските патишта за афирмација на македонската самобитност има контрапродуктивно дејство, поттикнувајќи зближување на српско-бугарските гледишта за судбината на Македонија и нејзиното население во веќе предвидливиот распад на Отоманската Империја. Развиената кампања на

Неколку зборови за македонскиот литературен јазик.

Во четирите горни статии на оваа книга јас сакав да обрнам погледите на моите сонародници на нуждата од едно корено измеување на досегашниот процес на нашето дуовно развивање, као и на тоа, да моите возгледи во тој случај не сѐт нешто ново и безосновно, а сѐт само чекор напред во досегашното развивање на нашето национално самосознавање и да сѐт затоа сосем природни и основателни.

Се разбираат, оти во една мала книга, као што јет оваа мојата, не се можат подробно да се разгледаат сите задирнати прашања. За секоје од нив би се можела да напишат по една цела книга. Но сега за сега от таквиа подробни разгледувања за задирнатите прашања се немаат уште голема и неотложна нужда; за тоа требаше за сите од нив да се кажат по неколку зборови, затоа оти едно без друго сѐт нејасни и неразбирливи. Осем разгледувањето на сите задирнати прашања, за да бидат јасно појавувањето на книгата, сега ќе требат да се кажат неколку зборови за својевременоста на книгата и нашиот литературен јазик.

Мнозина, можат, ќе речат, оти вистина арно јет чоек да се позамислит над прашањата, задирнати во таа книга, но сега уште не му јет времето. Со оваа книга, ќе речат они, се носит раздор и разјединување меѓу нас, на место сојединување, кое сега за сега ни јет така нужно. За македонска народност, македонска литература и литературен јазик ние ќе можиме да му мислиме само, кога ќе заживееме еднаш слободен политичен живот; а до тогај нам ни требат, ние да сме сојединени и да останеме на страна националното прашање.

На тоа јас можам да одгоорам само ово: по мојето мислење, сегашните, т. е. мушкетерските реформи сѐт максимум, што можа да ископчат од Европа револуцијата. Револуцијата на пролет ќе бидат нај глупаото, што можиме ние да направиме. Со револуцијата на пролет ќе се користат само нашите непријатели, кои си имаат само есапи, противни на нашите национални интереси. Револуцијата на пролет само ќе ни уништат совршено нас и ќе уништат плодите, добиени од неја до сега, оти она ќе бидат направена не против Турција, а против него и Реформаторците Сили, и оти тоа ќе бидат не по наши есапи, а по есапите на некоја Голема Сила и некоја мали балкански држави, кои ќе не натераат нас да се дигниме, а после ќе не остаат на стред пат: нај после, оти ние, ако против сите аргументи на здравниот смисл пак подигниме востаање, ќе бидиме само основа на дипломатска борба меѓу реформаторските држави и некоја трека, која борба ќе се свршат само нашето понижување. За тоа ние, треба, да се откажаме от секоја мисла за револуција на пролет, уште поеке, што реформите ќе се воведат, затоа оти нив јет врзана честта на две Големи Сили, кои сѐт во стајна да постаат сѐ на својето, — и да се зафатиме за нова т. е. културна борба, во која прво место, ќе требат да зимат прашањето за нашата народност и нашето национално-религиозно развивање. Значит, вистом сега му јет времето да се мислит за јазикот наш, нашата национална литература и воспитување во национален дух. Сега настапуат време за интерес со национално-религиозни прашања.

Тој интерес малу јет задоцнен, но от тоа уште не следуат, да он си немаат сега место меѓу нас и да можат да ни напакустат.

Ако сме логични, то треба да признаиме, оти автономноста на Македонија, за која до сега револу-

бескомпромисна негација на идеологијата на Другарството, промовирана во книгата на Мисирков, и од најавторитетните научни кругови на српската и бугарската наука, има соодветен придонес, заедно со политичките интереси, во 1904 година да биде потпишан „Сојузен договор помеѓу Кнежевство Бугарија и Кралство Србија“, во чија преамбула се нагласува дека двете монархии „се одушевени од желбата на нивните народи да се зачува територијалниот статус-quo на Балканскиот

Полуостров и да се подобри судбината на нивните сонародници во Отоманската Империја“. Осудата од бугарската политика и националните погледи на Другарството достигнува таков интезитет што таа успева против него да ги сврти и раководителите на Македонската револуционерна организација, која презема и конкретни мерки на спречување на неговите активности во основањето на македонски училишта и дистрибуирање учебници на македонски јазик во Македонија.